

Док сам ја говорио, Стаљин је климао главом и понављао: „Ми имамо огромну количину, безброј 45 мм противколских топова.“ Пуковник Савић је разумео тај разговор и замолио је Стаљина да одмах пошаље ваздушним путем известан број противоклопних топова да би повратио самопоуздање нашем становништву и да би му улио веру да као и у прошлости моћна Русија стоји на нашој страни. Стаљин је све одобравао. Охрабрен таквим његовим расположењем, ја сам га потсетио још једном на обећање које су његови органи дали мени 21. новембра 1940. године у погледу снабдевања оружјем. Стаљин се осмехнуо и казао: „Идите сутра у министарство војске и уредите све.“ Ја сам узвратио: С моје стране је већ све регулисано још прошлог новембра. Спискови потребних артикала, пристаништа за укрцавање, транспорт и пут, свеје то већ написано истојикод ваших органа неколико месеци. „Добро, сутра ће већсве бити урађено. Ја ћу још и више да учиним за вас. Послаћу неколико мојих ваздухопловаца и механичара да вам подигну фабрике за израду авиона.“ Очигледно, још увек у неверици да ли је Југославија решена да се одупре нападу, Стаљин је скренуо разговор на политичку страну. Настојавао је да добије одговор зашто ни Немачка ни Југословенска нова влада не журе да објаве да прилаз Југославије Тројном пакту од 25. марта остаје на снази. За чудо онјош није био обавештен даје нова влада још 3. априла дала упуство свим својим посланицима на страни да потврде тај пакт и изјаве да све друге везе с Немачком остају на снази.

Чим је нова југословенска влада увидела у шта је земља уваљена војним превратом, одмах је изјавила да признаје све потписане уговоре. Она је извадила из архиве про-осовинског политичара Момчила Нинчића и поставила га за министра спољних послова. Они нису

смели да сувише гласно објављују своју одлуку о признању Тројног пакта јер су се бојали побуне српског јавног мњења које би питало зашто је онда вршен државни удар 27. марта.

У разговору са немачким амбасадором у Москви ноћу 4/5 априла 1941. године, Молотов је изјавио да је југословенски посланик у Москви, који је у исто време био и члан нове владе, уверавао совјетску владу да нова југословенска влада прима Тројни пакт! Из разних докумената доцније објављених зна се да је Хитлер одлучио да нападне Југославију чим је сазнао за војни удар. Због тога он се више није бавио никаквим дипломатским односима и поступцима с Југославијом. Наравно да у то време нико од Југословена, па ни сам Стаљин, није могао знати што Хитлер намерава да уради.

Очигледно незадовољан објашњењима која је добио о политичким питањима, Стаљин се поново вратио на војничка питања:

— „Ако претпоставимо да ћете да се борите, колико мислите да ћете моћи да издржите?“

— „Око три месеца ако добијемо потребне авионе и противтенковска оруђа, под претпоставком да Немци инсистирају да очисте све наше шуме и планине.“

Стаљин је после тога ћутао неко време, вероватно рачунајући у себи да ли ће успети да се извуче од уплетања у рат 1941. год. као што је успео 1939. и 1940. године. Оно о чему је Стаљин изгледа био врло добро обавештен то је било о унутрашњем стању у Југославији. Питао је појединачно чак и о врло незначајним људима наклоњеним осовини о којима ја као Србин никада нисам чуо. Ми смо га уверавали да српски народ у најмању руку неће никад бити са тоталитарцима. Право је чудо о колико незначајним људима је Стаљин водио рачуна само ако су они били анти-комунисти или про-

осовински људи. Тако је он на пример, тачно изговорио име Данила Грегорића и питао зашто је он ишао у Берлин, зашто је Стакић ишао у Рим, о чему су тамо говорили, итд.

По питању несретног неспоразума између Срба и Хрвата поставио ми је директно питање „А Хрвати, неће да издају земљу?“ и то је питао три пута. Рекао сам му да има већ годину дана откада сам ја напустио земљу и на то питање треба да му одговоре делегати који су тек стигли и имају последње вести. Ипак сам додао, да кад сам ја напустио земљу политичка прогањања нису имала великог, директног утицаја на војну силу чије је особље веома родољубиво, несебично и у чијој средини временске идеологије и разлике никада нису ухватиле корена.

Оба делегата (Савић и Симић) разуверавали су Стаљина у погледу Хрвата говорећи да је вођа и најзначајнији члан хрватске сељачке странке Влатко Мачек, који има политички монопол у Хрватској, сада члан нове владе. Тада се, наравно, није знало да, док су једни хрватски политичари правили споразум с Београдом, други су пактирала с Италијом и Немачком.

Да ли је Стаљин био обавештен о будућем држању хрватских политичара преко њихове индискреције, преко италијанске интриге или је просто то било његово погађање заснивано на обавештењима од његових сопствених агената, то вероватно никада нико неће сазнати. У сваком случају, та чињеница више него ма која друга побркала је сва очекивања могућег југословенског отпора и непријатно изненадила све оне који су рачунали на боље држање Југославије и међу њима је вероватно био и Стаљин.

Пошто су Југословени исцрпили све своје доказе о вероватној хрватској лојалности, Стаљин је почео да машта гласно шта ће све он да учини за Југославију:

„Ја ћу вам подићи индустрију, поправити комуникације, вратити природно богатство ваше земље њеном народу уклањајући из земље капиталистичке експлоататоре.“

Он је то говорио сасвим озбиљно представницима једне земље која се налазила на ивици пропасти. То је било јасно већини присутних. Истина, Стаљин није тачно казао ни време ни услове под којима је био спреман да приведеу дело те своје планове. Он свакако није очекивао да ће догађаји да крену оним и онаквим путем каквим су се кренули само 76 дана доцније кад је Хитлер напао Совјетски Савез.

Те ноћи Стаљин је вероватно маштао о Европи изнуреној међусобним ратом остављајући једино Совјетски Савез нетакнутим. Он како изгледа у то време није ни мислио да је Хитлерова одлука да смрви Југославију била једна стратегијска мера безбедности за осигурање десног крила и позадине његовог главног удара против Совјетског Савеза који је већ тада био у припремању.

Настављајући своје маштање о будућем напретку Југославије Стаљин је почео да набраја њено природно богатство и одједанпут је упитао: „А шта је са Бором?“ У светлости послератних догађаја сада је јасно штаје значила та Стаљинова очинска брига о благостању Југославије. Прва манифестација захвалности Југославије ослободиоцу и великом вођи је било изгласавање у скупштини да се Борски рудници поклоне Стаљину.

Онда је Стаљин пренео дискусију на Бугарску. Мада су немачке трупе већ биле у Бугарској и мада је било јасно да је бугарско приступање осовини не само формално већ и срачунато и свесрдно Стаљин је ноћу 5/6. априла 1941. године показивао велико поверење у оданост бугарског народа Совјетима. Још 1940. године

читав низ чланака је објављен у совјетским журналима у корист Бугарске. Они су са усхићењем поздравили враћање Добруце Бугарској од стране Румуније. Они су нападали политику Версајског и Нејског уговора о миру, нарочито у погледу такозваног македонског питања.

Несумњиво је да је сва та пропаганда имала благослов самога Стаљина. Па ипак, ја сам стварно био врло изненађен кад је Стаљин изненада рекао: „Ви, (мислећи на Србе), сте страшно увредили Бугаре.“ Ја сам му рекао да је он рђаво обавештен, да је он настављао стару царску политику на Балкану штитећи бугарске интересе мада је Бугарска ратовала против Русије од 1915-1918. а сад је опет била спремна да понови исто, док Срби никад неће дићи руку на Руса.

Стаљин је благо завртео главом каода развија ту мисао о Србима, па је онда загонетно бацио поглед на Собољева, свог балканског стручњака. Собољев је одједном поцрвенео истао хитно да објашњава како све зло за Бугарску долази од династије Кобурга а сада од краља Бориса. Али, додао је: „Ми можемо да га скинемо и целу династију оног тренутка кад то будемо хтели. Будите уверени да ми држимо бугарски народ у цепу!“ Навео је пример бугарске оданости за Русе приликом манифестација које су се догодиле за време његове посете Софији где је био заједно са фудбалском екипом. По речима Собољева одушевљење маса било је толико спонтано да се полиција одрекла покушаја да растури гомилу и поред тога што је влада енергично захтевала да се то изврши.

Стаљин је изгледао задовољан тим објашњењем. Он није рекао чиме је то Југославија увредила Бугарску али је довољно јасно било из наведеног примера совјетске штампе и из начина на који се даље развијао разговор, да је крајњи циљ да се цела Македонија преда у бугарске руке.

Ја нисам инсистирао да разуверим Стаљина у његовом наопаком мишљењу о међу-балканским односима да не бих причинио штету Собољеву а још више да не бих противречио југословенском посланику чије су изјаве подржавале у извесном степену совјетско гледиште. Главни разлог због којег сам ја одговорио Стаљину на његово мишљење о Бугарима и што сам решио да више не кажем ни једне речи у покушају да исправим то његово погрешно мишљење, је био тај, што сам осетио да у тој области, као и у многим другим, Совјетски Савез је ишао добро утапканим путем царске политике.

Још од Сан Стефанског мира између Турске и Русије 3. марта 1878. године, Русија је сву своју веру положила на Бугарску, Велику Бугарску, коју је Русија помагала и на коју је рачунала да од ње може да створи своју предстражу на Балкану. Међутим, бугарски политичари у току поколења имали су само један главни циљ изражен у једној речи: Македонија.

По томе Сан Стефанском уговору Руси су давали Бугарима Врање, Охридско језеро, Корчу, Касторију и доњи ток Вардара. Од 1878. године та визија обетоване земље је стално пред очима бугарских владара и чинила је основу свих размирица између њих с једне стране и Срба и Грка с друге. Доцнији догађаји из 1948. године, далису обиман доказ дачак ни комунистичко братство ни совјетски „глајхшалтунг“ нису били у стању да реше ту крваву размирицу. У почетку, Димитров и Тито, пуни гордости, покушали су да смире то питање стварањем федерације између Бугарске и Југославије. Опомена из Москве је била брза и брутална. Димитров се повукао и јавно одрекао. Он је дуго година био у центру комунизма, седео је с десне стране пророка Стаљина и био је свестан последица и за најмању непослушност. Он је владао народом знатно послушнијим и мање

индивидуалистичким него што су Југословени, нарочито Срби.

Тада (1941.), Стаљин је желео да Македонија буде у бугарским рукама. Југославију је он доцније примио као добродошли поклон од двојице својих великих колега, али никад није био сигуран колико дуго ће моћи да се држи на леђима тога сувише немирног, бујног па чак и за кремаљске козаке ватреног народа. Зато је Стаљин природно више волео да стратегијски значајна област буде у рукама послушнијих људи него што су тврдоглави јогунасти Југословени. У томе несумњиво лежи један од дубљих разлога југословенско-коминформског сукоба који је отворено избио на јавност у марту 1948. али је иза кулиса трајао још од октобра 1944.

Стаљин о Минхену, Бенешу и Чехословачкој

Стаљин је почео да разматра политички развој у свету од шпанског грађанског рата на овамо. Он је љутито рекао да је све чинио са своје стране да отвори очи светском јавном мњењу на све већу опасност од фашизма, али, рекао је огорчено: „Нисам много наишао на разумевање. Чак и 1938. године, пре Минхена, још није било доцкан да се заустави насртљивост фашизма са мање жртава, за све заинтересоване, од ових које су сад морале да подносе, Француска, Велика Британија и нарочито Пољска и Чехословачка. Ја сам био спреман да поднесем частан део жртава за Совјетски Савез.“ Али је онда додао мало јачим гласом „Бенеш је крив за све што се догодило.“ Погледао сам га са изненађењем на лицу очекујући да ће он да доврши своју мисао, али он није дао никакво објашњење. Ја нисам смео да инсистирам због опасности да га моје љубопитство не направи још резервисанијим. Он је само још једном поновио „То је

све Бенешова кривица. Ја сам био спреман да пошаљем у Чехословачку 1500 авиона да спрече Минхен.“

Ја сам га гледао право у очи са чуђењем. Он је вероватно уојим очима запазио извесну неверицу. Поновио је два пута: „Дајем часну реч, све је било готово да се пребаце у Чехословачку 1500 совјетских борбених авиона.“

Доцније, 1943. године у Лондону срео сам мога старога пријатеља чехословачког ваздухопловног пуковника Виктора Росика. Он је био члан једне делегације која је била послата у Москву да види за помоћ на коју је Стаљин вероватно то вече 5/6. априла 1941. алудирао. Ево шта сам сазнао од тога мога пријатеља:

Када је 1938. године избила немачко-чехословачка криза, чехословачка влада је вршила консултовања са Француском и Совјетском владом пошто су обе биле у војном савезу са Чехословачком. Августа месеца 1938. године, председник Бенеш је наредио да сеупутиу Москву војна мисија, на челу са ђенералом Фајфером командантом чехословачких ваздухо- пловних снага, ради вођења преговора о припремама за пребацивање совјетских ваздухоплова за помоћ Чехословач- кој. То је било предвиђено уговором о пријатељству у узајамној помоћи који је Чехословачка потписала са СССР 1935. год.

Начелник ђенералштаба црвене армије ђенерал Шапошњиков саопштио је чехословачкој мисији да могу да рачунају на 500 авиона, 300 бомбардера и 200 ловаца или обратно. Те авионе могу да узму из СССР чехословачке посаде или за случај потребе совјетска посада ће их пребацивати у Чехословачку и тамо ће их предати Чехословацима.

Мисија ђенерала Фајфера свршила се потпуним успехом. Било је одлучено да се образују две екипе од

којих једна треба на лицу места да утврди стање, опрему и капацитет чехословачких аеродрома, а друга да припреми све техничке услове у појединостима за извршење целог овог подухвата.

Нажалост, све се свршило на томе да је прва екипа успела да изврши преглед свих аеродрома. Споразум Западних сила, Енглеске и Француске, са силама осовине прекинуо је све даље мере у погледу давања совјетске помоћи Чехословачкој.

Росикје мени тврдио да је споразумом била предвиђена само ограничена ваздухопловна помоћ, колико то буде дозвољавао капацитет аеродрома. Биле су предвиђене и темељне техничке припреме. У то доба способност чехословачких аеродрома била је ограничена и поред њихових сопствених авиона, 500 совјетских авиона је био крајњи максимум који су могли да приме и да држе у оперативном стању. Росик је мислио да нема разлога не веровати у искреност Стаљинових речи да је он поред тих 500 авиона по уговору, био спреман да пошаље још 1000 других.

Потребно је истаћи да су у преговорима у Москви са мисијом ђенерала Фајфера, учествовали совјетски ваздухопловни ђенерал Шчебачов и мајор Шевченко, обадвојица хероји Совјетског Савеза и искусни у вођењу необјављеног рата какав је био онај у Шпанији, где су обојица узели видног учешћа. Оба та официра била су послата у Чехословачку да изврше преглед аеродрома.

Овај Стаљинов гест дао му је значајан адут у доцнијем хладном рату са Западним савезницима. Та морална предност коју је он стекао овом приликом често је употребљавана за пропаганду како против западних савезника тако и против Бенеша када је он на њихово инсистирање пристао на капитулацију Чехословачке.

1943. године, срео сам и министра финансија избегличке чехословачке владе Фајерабенда и казао му

каког је мишљења о др Бенешу био Јосип В. Стаљин. Целе своје политичке каријере Бенеш је показивао велико самопоуздање и одлучио је упркос свега, да лично оде да се поклони Стаљину. То му није помогло и завршио је као што је познато. У то доба др Бенешу се приписивала изрека „Ако већ мора да буде комунизам у Чехословачкој, ја више волим да будем лично на његовом челу него да уступим место некоме скоројевићу.“ Он је тако и урадио и држао се све до фебруара 1948. године, када су комунисти преузели власт и када је био већ јасан његов трагичан крај.

По доласку у Москву, др Бенеш је имао још непосреднију опомену о ономе што га очекује од стране г. Филингера који је у то време стајао на челу групе коју су помагали Совјети. Филингер је захтевао да се сви главни положаји у будућој чехословачкој влади дају комунистима. Када је Бенеш показао извесно колебање да прими тај предлог, Филингер му је рекао како се тврди: „Опростите али бојим се да неће бити воза да се из Москве вратите на запад ако не пристанете на овај предлог.“ Бенеш је попустио и тако је учинио први корак ка своме паду. Судбина др Бенеша се развијала тачно по оној српској пословици „Ко с’ ђаволом тикве сади, о главу му се олупају.“ За његову кривицу из 1938. Стаљинова пресуда над њиме извршена је 1948.

О Русији и Словенофилству

Разговор је прешао на немачку окупацију Румуније и Бугарске. Ја сам истакао да то значи обнављање немачког „Дранг нас остен“ које се неће задржати само на томе. Изразио сам чуђење да се Совјети држе пасивно па чак и помажу немачко држање.

Стаљин је одмахнуо главом и поновио оно што сам већ толико пута чуо у совјетском министарству војске:

„Ми нећемо да се упуштамо у рат докле год не будемо нападнути.“ У том моменту ушао је у разговор југословенски посланик са речима: „Шта ће да кажу на то источни народи?“ Стаљин је по први пут у току од 4 сата разговора подигао свој глас и љутито одговорио: „Шта се мене тичу источни народи, ја сам Рус и водим руски народ.“ Умирио се исто тако брзо као што је и плануо и онда је наставио:

„Руси су велики народ, највећи народ на свету, народ који је дао Лењина, Горкога и тако много величина у свим областима. Свакако је највећи народ на свету. Он је тек сада почео да се развија у слободи своје способности и свакако ће постићи брзо врхунац своје културе.“

Ја сам свесрдно потврдио изванредне особине руског народа . Стаљин је онда развио даље своју мисао и почео да хвали све Словене:

„Замислите“, узвикнуо је, „какву би моћ представљало уједињење свих Словена у једну заједницу. Нико не би смео да нас попреко погледа.“

Осетио сам на шта Стаљин циља и видео да несретној Југославији остаје избор да скочи из тигања у ватру: или нацисти или комунистичко ропство. Видећи вероватно кисело лице које сам направио, Стаљин је грубо додао: „Разуме се, ми нисмо присталице царистичког словенофилства, на против ми смо његови непомирљиви противници и искоренићемо га ма где се са њиме срели. Циљ царистичког словенофилства је био да све Словене потчини Русији и да их абсорбује у једну руску државу. Какав је био резултат такве идеологије? Заплашила је у зачетку национализме малих словенских држава, допринела је распарчавању словенских народа, њиховом удаљавању од свог природног вође Русије, и бацила их под власти страних раса. Сада ми тежимо таквом уједињењу свих Словена у којем би сви саставни

народи, без обзира на њихову величину, уживали пуна и једнака права. Ми мрзимо романтичну приврженост Русији коју је проповедао Крамарж и нећемо је трпети.“

Баш та, скоро мистична привлачност Русије за сваког осредњег Србина, поред осталих узрока, олакшала је Совјетима да наметну комунистички режим у Београду са тако мало напора за њих саме и за њихове слуге међу Југословенима крајем 1944. године.

Тај осећај према Русији није био свестан, заснован на негованим и конкретним односима у међусобном општењу између два народа. У ствари многи образовани Руси пре револуције нису имали ни појма о томе где је и штаје Србија. Још мање су 1941. год. знали полуобразовани наследници царистичког режима о Југославији. Та, понајвише апстрактна оданост Срба Русији, била је више једна психолошка неопходност једног јако притиснутог народа, који се за време велике сеобе народа населио на несретном оспораваном простору на предстражи Словенства. То је била потреба да верује да у тренуцима опасности може да рачуна на снажну потпору огромних и сродних словенских племена, остављених позади ка простору од преко једне шестине земаљске кугле.

О међународној етици. Ко је будала да плаћа дугове?

У току разговора о европским нацијама и њиховим међусобним односима у времену између два рата, Стаљин ми је поставио питање: „Зашто сте се ви Југословени држали Француске 'као слепац зида' или као што би Срби рекли 'као гшјан плота'?“ Ја сам одговорио: „Питајте нашег посланика, он је дипломата и политичар, доксамјасам војник.“ Стаљин је инсистирао: „Не, ја желим да знам ваше мишљење!“

Тада сам му ја одговорио на основу осећаја и искуства које сам имао са Французима од првог дана када сам их срео на албанској обали 1915. и доцније на Солунском фронту 1916. и најзад са групом српских рањеника у априлу 1917. Ми смо Срби осетљив и сентименталан народ и ми смо до крајности захвалан народ. Ни један други народ нам није тако много учинио, и тако свесрдно учинио, као што је то Француска учинила у току првог светског рата. Француска нас је културно помагала после нашег националног васкрса у многим пољима.

Пошто сам ја завршио, Стаљин је одмахнуо главом и рекао: „Причам ти причу.“ Ја сам онда додао да су можда наши политичари тако радили и због наше презадужености Француској: Мазгу коју смо примили на солунском фронту морали смо да плаћамо после рата по 1000 златних француских франака. Стаљин се гласно насмејао и рекао: „Ко је будала да данас плаћа дугове?“ Ја сам рекао: лако је једној великој нацији да одриче слободно примљене обавезе. Да је Југославија то покушала, она би врло брзо била загушена. Не постоји земља на свету која би могла да претендује да стопроцентно може да задовољи све своје потребе. Ако не одржите своје обавезе једанпут ко ће да вам верује када други пут будете у невољи. Стаљин није на ово ништа казао само се и даље смејао.

Од адвокатске фирме која је радила на тим пословима, дакле сасвим поуздан извор, сазнао сам после рата, да је по питању рудника Трепче у којем је био један велик део британског капитала, нова Југославија, створена од стране Стаљина, покушала да следује његовом примеру. Она је национализовала те руднике и одбила свако плаћање.

Све до зиме 1947/48. Британија је пристајала на једну скромну суму за отштету, желећи да тиме цела ствар легне. Тек кад је нови режим изгубио Стаљинову

подршку морао је да прими британске услове и да плати један милион фунти више него што је то Британија првобитно тражила само неколико месеци пре тога. Наравно да то плаћање није умањило луксузан живот нових властодржаца, али је пало на леђа несретног народа.

Зашто пуцати на себе; боље је убити неког другог

У тренутку када је разговор скретао на Мађарску, ја сам се сетио да је пре кратког времена мађарски министар спољних послова гроф Телеки извршио самоубиство. Запитао сам Стаљина да ли можда он зна за разлог овог очајничког акта. Он се изненадио да ја нисам био обавештен. Рекао је са задовољством човека који верује да је добро обавештен о свему и увек:

„Зар ви то не знате?“ Ми знамо целу ту ствар; ми смо добро обавештени. Телеки је потписао као што знате пакт о вечном пријатељству с вашом земљом. Али једва се мастило осушило на томе уговору када су га Немци почели да притискују да се спрема за рат против Југославије. Као аристократа он је више волео да се убије него да убрља своје име једним таквим актом. Он је свакако покушавао да изиграва витешки карактер, да покаже благородност и чврстину свог карактера." Затим је Стаљин додао са њему карактеристичним осмехом: „По моме мишљењу он је просто био будала. Зашто да убија себе, боље је убити неког другог." Ниједан од присутних за столом које разумео руски није имао храбрости да се насмеје на ту језиву Стаљинову шалу. Помислио сам и нехотице, да сваки од Стаљинових помоћника присутан за столом сада можда осећа хладну цев пиштоља на своме потиљку. Господин Вишински који је само за време чишћења 1937. године послао у смрт толико много народа, вероватно није могао да се

осећа лагодно кад је његов старешина почео да говори о убијању неког другог.

О рату и зараћеним странама

Упркос свих јасних знакова да Немци предузимају војничке мере на совјетско-немачкој граници још од зиме 1940-41., совјетска званична линија према изјавама на предавањима, говорима и у штампи била је да ће рат бити дуг, прошириће се на нове области али да ће оставити СССР по страни.

Ноћу 5/6. априла 1941. године Стаљин је тек почео да развија тезу о Совјетском Савезу, како ће успешно да изводи свој петогодишњи план усред општег покоља око његових граница. Кад га је југословенски посланик прекинуо још једном вичући његово име на све могуће начине ословљавања као у западном свету тако и у Совјетском Савезу од господине, товаришч, командар, Стаљин, који није обраћао пажњу на те узвике, је најзад лењиво окренуо главу ка посланику. Баш тад овај је узвикнуо: „Рат је свршен, ја мислим да су Немци већ изгубили рат.“ Стаљин је онда оштро окренуо главу на супротну страну с гримасом на лицу која је показивала ниподаштавање. Поново се онда окренуо према посланику и рекао му: „Шта је са вама, ко је завршио рат? Ко га је онда добио ако мислите да су га Немци изгубили?“

Југословенски министар је спремно одговорио: „Енглези су добили рат.“ Стаљин је махнуо својом десном руком и с презрењем рекао: „О, Енглези нису богзна какви ратници. Њима ће бити потребне две године да створе војску и још доста времена да надокнаде што су изгубили у Денкерку, јер су тамо изгубили све оружје и опрему. Њима ће требати две године да се преоружају и да припреме официрски кор.

Енглези ће почети рат 1944. године.“ Онда је још једном погледао најугословенског посланика и махнуо руком. Шта је стварно мислио о Гавриловићу мени је било јасно, а то је он доцније потврдио Миловану Ђиласу речју: дурак, што руски значи мало више него глупак.

Ово Стаљиново мишљење о Енглезима се слагало са његовим ранијим говорима да су они у целој својој историји гледали да неко други за њих вади кестење из ватре и да су они много вештији да изналазе будале да се за њих боре него да се сами боре.

Било је са много страна више тврђења да је поред идеолошких разлика Стаљин имао и личну мржњу према Енглезима од оног времена када су они стрељали његовог блиског пријатеља Цапаризе ноћу 19/20. септембра 1918. године заједно са 26 других истакнутих кавкаских комуниста познатих под именом „Комесари из Баку-а.“ Мој утисак је био да Стаљин искрено верује да је Енглеска једна земља која је већ на низбрдици.

Добро је познато да је Стаљин све своје рачуне сводио на број дивизија. Ко се још не сећа приче о Папиним дивизијама која се појавила после једне од конференција „Тројице великих.“ По тој причи, на предлог једног од учесника да и Папа учествује на конференцији мира, Стаљин је просто упитао: „Колико је дивизија дао у рату тај господин да би имао претензија да дели одговорност о судбини света?“

Он је имао своје сопствено тумачење британског упорног одбијања да држе у мирно доба и да организују у рату број дивизија сразмеран становништву и индустријској моћи. Економски разлози нису за њега били врло убедљиви јер је имао пример Немачке која је од 1914-1918. године са становништвом од свега 12-15 милиона више него Уједињена Краљевина без колонија, показали толику снагу на земљи, у ваздуху и на мору да се преко 5 година борила против целог света па ипак није

била руинирана, на против она је проширила своју индустрију.

Просечан совјетски човек и грађанин исто као и људи у високим круговима који су управљали земљом имали су високо поштовање за Немачку. Кадгод су говорили о Немцима у времену 1914-1918., њима се пресецао дах, док никад нису имали много поштовања за Британце. Најбољи историјски роман о рату и револуцији „Тихи Дон“ од Шолохова, приказује једино енглеско лице, једног артиљеријског официра, као пијаницу и себичног грубијана. Ни Рус ни Русија нису били пријатељски наклоњени Великој Британији у једном великом временском размаку. Од како су Бољшевици дошли на власт они су систематски припремали народне масе за рашчишћавање рачуна са „Перфидним Албионом.“ Да су ти рачуни били доста стари може се судити по чињеници да је још Бизмарк у своје доба говорио о борби између кита и медведа у времену кад су препреке које су их раздвајале биле много значајније него што су Елба и исцрпљена Европа. Руски менталитет је био такав да су их немачка спрема и способност терали да дрхте и да се диве са страхопоштовањем своје суседу. Они су зато и тражили да се са Немцима споразумеју чак и на своју сопствену штету.

Британско колебање и врдање, још из доба „женидбе из интереса“ 1941. године, утврдило је Стаљина у његовом мишљењу да се Велика Британија 1941. године налазила у положају Француске из 1939. године, када су Французи говорили „пур ки пур куа“ алудирајући да се од њих тражи да се боре за неког другог а не за своју сопствену кожу.

Настављајући своје размишљање о догађајима из 1940. године, Стаљин рече: „Француска је била једина ратничка нација међу немачким противницима, али сада

су француске снаге у потпуном расулу. И овде су, као и у Чехословачкој ствари могле сасвим другачије да се окрену и поред многих неповољних унутрашњих услова, да су француски државници имали храброст да одржавају у животу савез из 1935. године, то јест Франко-совјетски уговор. Али, они нису чак ни у моменту потписивања тог уговора озбиљно гледали на њега. Он је био саботиран у француском главном ђенералштабу у њиховој спољној служби и међу политичарима. Француска је прострта, понижена и једва да ће икада моћи да се поново дигне на своје предратно стање.“

О Немачкој и о току рата

У почетку 1941. године Немци су уживали највеће поштовање од свих у Совјетском Савезу. Муњевита одлука постигнута на Западу, и руски сопствени неуспеси у току првог светског рата са понижавајућим миром у Брест-Литовску, били су још у живој успомени како управљача тако и народних маса. Особље немачког посланства у Москви уживало је привилегије у сваком погледу. Само један пример: немачки ваздухопловни аташе, пуковник, имао је за своју канцеларију читаву зграду пољске амбасаде од 4-5 спратова. Дипломатски представници других народа морали су да живе у хотелима месецима. Цело наше југословенско посланство је добило само један део зграде бившег чехословачког посланства са око 10-12 соба. Немци су се кретали кроз Совјетски Савез са много више олакшица него представници ма које друге земље.

Кад сам у току разговора напоменуо Стаљину да Немци имају планове неких совјетских авиона и да су показали моме ваздухопловном помоћнику планове авиона „Тупољев“, он је изгледао за кратко време

уозбиљен. Кад сам му још казао да Немци имају неку формулу према којој могу по спољњем изгледу фабрике да одреде капацитет њене производње, он је одговорио: „Не мари ништа. Ја ћу им показати све што желе.“

Знајући колико су Совјети били стриктни, чак и брутални, кад су у питању биле посете њиховим војним јединицама и установама, ја сам додао: чак и фабрикуловаца ЈАК? Стаљин је узвратио: „Да, чак и то.“

Разговор за столом је текао и даље о рату. Баш смо разговарали о разлозима тако брзог немачког успеха када је Стаљин запитао: „Да ли знате јачину немачке дивизије?“ Ја сам одговорио: мора бити око 12.000 људи, ако ви желите тачан састав, ја то имам у мојој канцеларији и могао бих сутра да дам вашем ђенералштабу. Он је ликовео: „А не, не, ми знамо то, јачина немачке дивизије је 10.671 човек!“ На тосам му ја објаснио свој метод речима, ја никад не држим много непотребног пртљага у мојој глави. Кад ми је потребно извесно објашњење, као то на пример, ја га узмем из свог нотеса.

Стаљин је очигледно уживао што му се пружила прилика да покаже своју сјајну и прецизну памет и његов јак интерес за војничке ствари. Он је наставио маштајући гласно: „Рат је озбиљна ствар. За њега се мора озбиљно припремати. Они који желе да чују имају добру лекцију из догађаја од 1940. године. Лабавост у развијању ратног потенцијала једне земље, свако одуговлачење и заостајање иза других, мора да вас кошта много више не само временских неуспеха, не само рђавих услова мира, већ и самог опстанка земље. Ако будемо принуђени да ступимо у рат, ми ћемо непријатеља ударити право у чело.“

Народни отпор завршиће рат

Што се тиче тока рата, Стаљин је, одговарајући на изјаву југословенског посланика да је рат већ свршен, изразио своје чврсто уверење да Немачка неће бити тучена на бојишту. Он не може да види ниједну земљу способну да се супростави а да и не говоримо о немогућности да туче Немачку у отвореној бици. Већ три године он је припремао сопствену земљу за вид операција по примеру „отачественог рата“ из 1812. године са широким развојем герилског рата, познатим још у Русији, под именом партизанског рата. Он је свакако припремао ту врсту рата и за друге делове Европе и вероватно би их тајно потпомагао чак и да је Совјетски Савез остао и ван сукоба. Ово је он радио врло свесно са циљем да смањи притисак немачке војничке машине на совјетске границе и пробуди револуционарне покрете по свим покореним земљама. Као случајно је рекао: „Немци немају више да се плаше организованих војних снага у Европи. Њима ће доћи крај од поробљених народа: Норвежана, Белгијанаца, Холанђана, јер Немци не умеју да се држе како треба према покореним народима и поступају са њима врло грубо.“ Као пример навео је једно саопштење објављено у немачким новинама и упућено пољском становништву које гласи: „Ми не тражимо од вас ни љубав ни оданост, све што нама треба то је ваша покорност.“ Затим је навео други пример са Белгијанцима. У току зиме 1940-41. године стигла је у Москву белгијска делегација да преговара о трговачком уговору. Стаљин је инсистирао да уговор мора бити потписан и од белгијских представника а не само од стране немачких власти. Он је на томе инсистирао зато што је желео да обезбеди и моралну облигацију од стране Белгијанаца самих, тако да они не саботирају извршење совјетских наруџбина

према споразуму. Стаљин је тврдио да су белгијски делегати били очарани том идејом, али Немци нису пристали да измене своју уобичајену процедуру.

Ово што је Стаљин рекао почетком априла 1941. постаје симптоматично ако се осврнемо на догађаје који су уследили совјетском улазу у светски сукоб. Читав низ: патриотских, народних, партизанских, народно-ослободилачких итд. покрета проширио се кроз целу Европу и Азију. Ти покрети су, са совјетском моралном и материјалном помоћу монополи- сали заслуге за борбу против непријатеља а у ствари су имали као главни циљ да успоставе власт у корист комунизма. Надајмо се да ће и Западне силе једног дана објавити свој удео у овом специфичном виду „отпора“ који се у Југославији претворио у крајњи масакр и доцније у дуготрајну поробљеност. У току рата за „ослобођење“ не укључујући „чистке“ које су му уследиле, тај вид „отпора“ кошта Југославију преко једног милиона мртвих. Овај број ће бити много разумљивији кад се упореди са 303.240 мртвих у Великој Британији и 322.188 у Сједињеним Државама у току целог рата.

Ако једном Организација Уједињених Нација буде радила као што треба, било би потребно упутити јој молбу за истрагу да се утврди ко је покренуо ту врсту сурове акције противну свим међународним и хуманитарним законима. Када се истина буде сазнала светско јавно мишљење осудиће организатора ових „ослободилачких“ покрета као већег злочинца од иједног другог који је до сада осуђен.

Једна здравица примљена без одушевљења

Шестога априла око 7 часова изјутра по Московском времену ушао је у салу где смо се ми налазили један висок млад човек са брадицом и приближио се Стаљину.

Овај га је погледао с радошћу на лицу и казао је: „Ово је Павлов; то је наш генијални млади човек, многострана нада Совјетског Савеза.“ Господин Павлов је мало поцрвенео и поклонио се као горда примадона на позорници, затим је пришао непосредно Стаљину и шапутао му нешто на уво. Стаљин је изгледао задовољан вешћу. Павлов је саопштио Стаљину о Хитлеровом говору којим је најавио напад на Југославију. Кад је Павлов завршио, Стаљин је бацио поглед на присутне за столом и рекао: „Вјаћеславе Михаиловићу“ - које је било име Молотова - који је седео на крају стола. Молотов се дигао и дошао позади мене, окренут лицем ка Стаљину. Стаљин га је онда упитао: „Како се ови (показао је на нас) крсте?“ Молотов је саставио прсте десне руке као што то чине православни хришћани и онда је додирнуо чело, груди, десну и леву страну као што то ми чинимо и помало замуцкујући одговорио Стаљину: „Ја мислим овако.“ Стаљин је поновио исти знак крста на себи и смејући се одмахнуо десном руком. Ја сам овај гест протумачио као: „Још један више оде низбрдо!“

Та вест је дала Стаљину одговор на његово питање постављено нама неколико сати раније. Између Југославије и Немачке није могло бити мира, почео је рат. Ја сам тада свакако био уверен да ће и на остала Стаљинова питања, која је он у току ноћи поставио југословенској делегацији и највише од њих мени, одговорити сами догађаји: да ли ће Хрвати да издају, колико ће Југославија бити у стању да да отпор итд.

Стаљин се дигао држећи у руци малу ликерску чашицу са својим кавкаским црним вином и у место говора наздравио је: „За савез слободних словенских држава.“ По руском обичају ми смо требали да одговоримо узвиком „ура“, бар једанпут ако не понављајући неколико пута. Уместо тога завладала је мртва тишина. Стаљин је бацио поглед на све нас и

поновио: „За савез слободних словенских држава." Стаљин још није био завршио када је југословенски секретар, Богих, којије већ свакако био доста попио узвикнуо: „Али ми имамо краља!“ Стаљин је грубо одговорио: „Ја не марим да држите и три краља ако вам се то допада.“ Секретар је на то одговорио: „Е, три краља су добри само у покеру.“ Богих је доцније био краљев лични секретар и сада је већ годинама „клошар“ у Паризу где тражи где ће да нађе који сантим да га попије. Стаљин на ово није обратио пажњу и наставио је држећи пуну чашу: „Ја знам вас и Бугаре је наплашило држање којесмо ми заузели према балтичким државама. Али, ви треба да запамтите једно а то је, да су се ти крајеви стотинама година развијали у оквиру руске државе. Они су само вештачки били одвојени арбитрарним уговорима и као последица тога страдали су и они и Совјетски Савез. Ваше земље уживаће знатно више независности. Ја ћу само да вам помогнем да развијете своја природна богатства и можете мислити да ли ће ико смети да нас дирне кад такво једно уједињење буде створено."

Стаљин је после тога напустио салу позвавши претходно југословенску делегацију на ручак тога истог дана, 6. априла после свечаног потписивања пакта. Рекао је да ће господин Павлов и други помоћници припремити текст уговора.

Кад смо се сви дигли иза стола, Молотов је правећи широк покрет десном руком показао на ражалованог потпуковника Божина Симића, оловљавајући га: „ђенерал- ом“ и рекао је: „Ево, сад кадје војска извршила своју дужност, на нама је да њихово дело наставимо са истом ревношћу и успехом.“ Изненадно „унапређење“ по први пут је дигло донекле завесу са тог тајанственог и необичног делегата. Божих Симић се свакако представио код Молотова као један од главних учесника у државном удару од 27. марта 1941. године. Својим

лажним представљањем код свог класног друга Симовића, сада председника владе, Симић је успео да га убеди у својејаке везе у Совјетском Савезу и тиме је навео овог лакомисленог човека да се узда у некакву совјетску помоћ. Због оваквог погрешног убеђења Симовић је одбио чак и да се види са Антони Идном тада министром спољних послова Велике Британије, који је узалуд чекао у Атини заједно са Сер Џоном Дилом начелником британског главног ђенералштаба. Он је једва примио Сер Џона Дила тек 1. априла у Београду али без икаквог договора у погледу заједничког вођења рата. Тиме је сваки равноправни однос с Великом Британијом био завршен а са њиме и слобода Југославије.

Први дан рата на Балкану донео је Немцима као и свуда до тада успех, али ситуација још није била и није могла бити потпуно јасна. Ипак, од тога дана Стаљин је јасно показао да га Југославија више не интересује јер је она завршила своју улогу да му помогне да добије колико толико времена пре него што ће Совјетски Савез бити увучен у рат.

Отказан свечан ручак за потписивање пакта

У току ноћног разговора 5/6. априла југословенски посланик се у једном тренутку обратио Стаљину преко стола речима: „Господин Стаљин, товаришч Стаљин.“ Овај прво није обраћао пажњу али се најзад са досадом на лицу окренуо посланику. Овај мујеонда рекао: „Ја добил сам, ја добил сам“ на исквареном руском језику што је значило: „постигао сам, постигао сам.“

„Шта сте постигли?“ упитао га је Стаљин.

„Уговор, договор, договор!“

Стаљин је само махнуо руком с ниподаштовањем на лицу, што је тек доцније, кад је Југославија ушла у рат,

могло да се тачно разуме. Какав је тај уговор могло се одмах видети.

Стаљин је то показивао и у ситним стварима. Да би бацио у запећак тек закључени уговор о неутралности и политици пријатељских односа са којим је парадирао само неколико часова, Стаљин је свечано потписивање, па чак и ручакна који је био позвао све Југословене који су присуствовали пријему ноћу 5/6. априла 1941. потпуно изиграо.

Овога пута вратили смо се у Кремљ нашим колима скоро тајно увече у 10 часова 6. априла и делегати су потписали мртворођени уговор хитно и брзо тако да им није била чак понуђена ни столица да седну. Том приликом били су присутни Молотов и Вишински док се Стаљин уопште није појављивао.

Пошто је уговор био потписан, Молотов ме је позвао на страну и рекао ми да сада požурим са експедицијом материјала у Југославију. Поновио сам му да сам ја већ рекао Стаљину да је све већ било готово са југословенске стране још новембра 1940. године. Молотов је обећао да ће издати потребна упутства официру са којим сам ја радио раније по томе питању.

Следећега дана, 7. априла, отишао сам да видим тога официра и повео сам са мном пуковника Савића, југословенског делегата. Ми смо примљени врло хладно и одмах нам је речено да совјетски комесаријат за народну одбрану нема појма, а и да се не говори о наредби, о некој испоруци оружја Југославији.

Нисам могао да верујем да је то нова политика већ сам мислио да су можда Стаљин и Молотов због њихове многостране заузетости заборавили да саопште своју одлуку коме је било потребно. Морам признати да ни сада не могу да схватим зашто је Молотов 6. априла у 11 сати ноћу, или можда Стаљин, променио своје мишљење свега неколико часова доцније, ујутро 7. априла, пошто

се ништа одлучнојош није догодило у Југославији. Једино могу мислити да је Хитлер преко свога амбасадора зарежао и дао знак Стаљину да се не меша у балканске послове. Једна чињеница је сада позната. Истога дана, 6. априла, у 4 сата после подне Молотов је примио немачког амбасадора грофа Шуленбурга и све што је имао да му каже, било је да је веома жалосно што је рат морао да се прошири и на Балкан.

У сваком случају тог јутра, 7. априла, ја сам још био наиван да губим своје време разговарајући са укрупњеним совјетским официром у нади да ће сваког тренутка да зазвони телефон и да преда том официру наређење које сам ја очекивао. У томе сам приметио да је официр све време стајао па и нама није понудио да седнемо. Осетио сам најзад да